

II. Meşrutiyet Döneminde İzmir'de Tiyatro Yaşamı

The Theatre Life in the Period of Second Constitutional Monarc in İzmir

Günver Güneş*

Özet:

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in yarattığı özgürlük ortamı içerisinde tiyatro yaşamında da ciddi bir canlanma görülür. Daha XIX. yy'n ilk yarısında azınlıkların girişimleriyle önemli sanat aktivitelerinin gerçekleştirildiği bir kent olan İzmir'de bu canlılığa paralel olarak dönemin önemli tiyatro topluluklarının yanında amatör oyuncularında katkıları sonucu tiyatro adeta yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet döneminde İstanbul'dan sonra en yoğun tiyatro faaliyeti İzmir'de kendini göstermiştir. 1908-1918 yılları arasında İzmir'de bu gelişmeler sonucu pek çok tiyatro topluluğu kurulmuş ve sahne yaşamına katılmıştır. 1915 yılına kadar tiyatro konusunda oldukça aktif görünen İzmirli tiyatrocuların faaliyetleri 1916 yılından itibaren gittikçe azalmıştır. İzmir basınında 1916 yılı sonlarında ve 1917 yılı başlarındaki birkaç haber dışında tiyatro etkinliği neredeyse sona ermiştir. I. Dünya Savaşı'nın iyice şiddetlendiği ve savaş koşullarının yıkıcı etkilerinin hissedildiği bu yıllar Müslüman Türklerin, Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin coşkulu bir şekilde katıldıkları sahne yaşamına da büyük darbe vurmuştur.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Tiyatro, İttihat ve Terakki, İzmir, I. Dünya Savaşı

Abstract

There has been a serious theatrical activity during the liberal atmosphere in the period of the second constitutional monarch in Ottoman Empire. In the first decade of the XIX. Century in Smyrna where already became an important theatrical center, theatre, managed and performed by minorities, had been a crucial part of life because of the contribution of important theatrical clubs as well as the amateur. Smyrna used to house theatrical performances as the second stage after Istanbul in Ottoman Empire during the second constitutional monarchy. Many clubs of theatre had been flourished in Smyrna between 1908-1918. Performances of players had been gradually rared seemed to be so active until 1915. It's known that there wasn't any performance in

---

* Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi- Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Aydın, ggunes@adu.edu.tr

Smyrna between the years 1916-1918 with some exceptions in the late 1919 and at the very beginning of 1917 that have been issued about by the local press. The harsh effect of the World War 1 was the mortal blow for the theatrical activities enthusiastically performed by Muslim Turks, local Greeks, Armenians and Jews.

Keywords: Theatre, Smyrna, World War 1, The Second Ottoman Constitutional Period, The Committee of Union and Progress

Giriş:

II. Meşrutiyet döneminde İzmir'de tiyatro yaşamına ilişkin henüz ciddi sayılabilecek bir çalışma yapılabilmiş değildir. Bu konuda hazırlanmış tek araştırma Efdal Sevinçli'ye ait olup “*İzmir'de Tiyatro*” adını verdiği küçük kitapçıkta bir başlık altında değerlendirilmiştir.¹ Kitap ve makaleleriyle İzmir'de tiyatro konusuna büyük ilgi gösteren Metin And², Özdemir Nutku³, Rauf Beyru⁴ ile birlikte Bilge Umar, Vasfi Rıza Zobu, Çınar Atay, Gökhan Akçura, Refik Ahmet Sevengil'in de isimleri öne çıkmaktadır.⁵ Sözüünü ettiğimiz çalışmalar İzmir'de II. Meşrutiyet dönemi tiyatro yaşamını ortaya çıkarabilecek nitelikte görülüyor. Nuri Genç'in küçük çaplı anıları⁶ dönemin bilinen özelliklerine katkıda bulunmuş olsa bile, bütün bir dönem içerisinde küçük bir ayrıntı gibi durmaktadır. Çok geç farkına varılan H. S. Solomonides isimli Yunanlı yazarın 1954 yılında Atina'da yayınlanan “*İzmir'de Tiyatro*” isimli eseri özellikle İzmir'deki azınlıkların sahne yaşamına ait önemli bilgiler içermektedir.⁷

Tarafımızdan ortaya çıkarılmış olan II. Meşrutiyet dönemi İzmir'in sahne yaşamına dair şu ana dek en geniş hatırat görünümünde olan Sami Bey'in hatıraları⁸ ise henüz tiyatro tarihi araştırmacılarından yeterli ilgi görmüş değildir. Bir vesileyle Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edebiyatı profesörlerinden Ömer Faruk Huyugüzel'in İzmir'in tiyatro yaşamına dair

¹ Efdal Sevinçli, *İzmir'de Tiyatro*, İzmir 1994, s. 22 – 44.

² Metin And, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu(1908-1923)*, Ankara 1971,s.18-20, Metin And, “İzmir Kenti Geçen Yüzyılda Ülkemizin Başlıca Sanat, Kültür Ve Tiyatro Merkezlerinden Biriydi” *Milliyet Sanat Dergisi*, 27 Şubat 1978, s.266.

³ Dar'ül Bedayi'nin İzmir Turneleri için bkz: Özdemir Nutku, *Dar'ül Bedayi'nin Elli Yılı*, Ankara 1969.

⁴ Rauf Beyru, *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*, Literatür Yayınları, İstanbul 2000, s.229-261.

⁵ Bilge Umar, *İzmir de Yunanlıların Son Günleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974, s.19, Vasfi Rıza Zobu, *O Günden Bu Güne Anılar*, İstanbul 1977, s.78-107, Çınar Atay İzmir'in *İzmir'i*, İzmir 1993, s.119-120.

⁶ Nuri Genç, “İzmir'in Canlı Tiyatro Tarihi, *Tiyatro Dergisi*, İzmir Ekim 1948, s.5–14.

⁷ İzmir'de ki Rum azınlığın faaliyetleri için bkz: H. Sokratis Solomonides, *İzmir'de Tiyatro (1657-1922)*, Atina 1954. Yunanca olan bu kitabın Türkçe'ye çevrilmesinde yardımcıları olan Selanik doğumlu arkadaşım Hakan Emin'e teşekkür ederim.

⁸ Günver Güneş, “Tiyatro Heveskaran Cemiyeti Reisi Sami Bey'in Hatıraları, *İzmir Kent Kültürü Dergisi*, sayı:6, İzmir Mart 2003, s.102-107.

çalışmalar yaptığını öğrendim. Bu araştırmaların özellikle II. Meşrutiyet dönemine ait önemli boşlukları dolduracağı düşüncesindeyim. Ama yine de büyük çaplı araştırmalara ihtiyaç olduğu da bir gerçektir. Başka bir gerçek de Türk Tiyatro Tarihi konusunda bugüne kadar yapılan araştırmalarda, diğer meselelerde görüldüğü gibi daha ziyade İstanbul'daki faaliyetlere ağırlık verilmiştir. Çoğu kez İzmir; Bursa, Selanik, Adana gibi şehirlerin de gölgesinde kalmıştır.

Bunun çeşitli sebepleri olabilir. İzmir'in bir ticaret kenti olarak kabul edilmesi, tiyatronun azınlık ve Levantenlerin ilgi gösterdiği bir sanat olayı olması, yakın dönem siyasal olaylarının kozmopolit yapıdaki İzmir'i etkilemesi önemli birer neden olarak gösterilebilir. Fakat her şeye rağmen bu İzmir'in ihmal edilmesine, kültür ve sanatın çeşitli dallarında diğer merkezlerden geri gösterilmesine sebep değildir.⁹ Tam tersine eğer yeterli araştırmalar yapılırsa tiyatro alanında ve sahne yaşamında İzmir'in İstanbul seviyesinde olmasa bile imparatorluğun diğer tüm şehirlerinden daha canlı bir tiyatro geçmişine sahip olduğu görülecektir.

Meşrutiyet Dönemi İzmir Kenti ve Tiyatro Faaliyetleri:

10 Temmuz 1908 tarihinde Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulması ülkede büyük bir bayram sevinci yaratmıştır. İmparatorluğu oluşturan unsurlar sevinç içinde birbirini kucaklıyor, konuşmalar yapıyor “Yaşasın Ordu”, “Yaşasın İttihat ve Terakki” gibi tezahürat ve sloganlar her yerde duyuluyordu. Meşrutiyetin ilanı olayı iki gün sonra İzmir basını'na da yansıdı. Ahenk Gazetesi II. Meşrutiyet'in ilan edildiğini yazıyor ve bir gün sonra da Kanun-ı Esasi'nin bütün metnini veriyordu. Tüm Osmanlı ülkesinde olduğu gibi İzmir'de de Meşrutiyet'in lehinde gösteriler gecikmedi. Müslim ve gayr-ı Müslim halk 24-25 Temmuz gecesi Kordon, Karataş ve diğer semtlerde bir araya gelerek sevinç gösterileri yaptılar¹⁰. Ertesi gün Kemeraltı Rıhtım'ndaki mağaza ve gazinolar bayraklarla donatılmış, binlerce kişi ellerinde Osmanlı bayrakları bulunduğu halde Sarıkışla önünde toplanarak kutlamalara katılmışlardı. Bu sevinç gösterileri günlerce devam etmiştir.¹¹

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte bugün bile kavrayamadığımız bir özgürlük ortamı içinde hak, hukuk, adalet, müsavet çılgınlıkları arasında Osmanlı ülkesinde akıl almaz bir hızla ortaya çıkan siyasal coşku ve bu coşkunun yansıması olan

⁹ Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir'de İlk Tiyatro Faaliyetleri Ve Sultan II. Abdülhamit Devrinde Tiyatro Hayatı*, İzmir 1992, s.1. Yeni çıkmış olan eserinde yazarın II. Meşrutiyet dönemi İzmir'in sahne yaşamını da değerlendirdiği bir makalesi bulunuyor. Bkz: Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir de Edebiyat Ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, İzmir 2004, s.79-108.

¹⁰ Şeniz Gündemir, *II. Meşrutiyetin İlamı Ve İzmir Basını'nda ki Yankıları*, Ege Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Bitirme Tezi, İzmir 1988, s.16.

¹¹ Zeki Arkan, “II. Meşrutiyet Döneminde İzmir (1908–1918),” *Üç İzmir*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1992, s.219.

gösteriler kendisine tiyatro sahnesinde yer bulmakta gecikmemiştir. Tiyatro güncel politikanın içindedir. Öfkesini, hıncını dile getirmek için oyun yazmak en kolay yol olmuştur. Bir kürsü olarak görülen tiyatro sahnesinde oyun öncesinde tiyatronun ne olduğunu anlatan hatipler, İttihat ve Terakki Fırkası'nın neler yapacağını otuz yıllık suskunluktan sonra bağıra bağıra söyleyen politikacılar ve sonunda II. Abdülhamit'in, Mithat Paşa'nın, Namık Kemal'in portrelerinin aktarıldığı gösteriler dikkati çekiyordu.¹² “Yaşasın Vatan, Yaşasın Hürriyet” sloganı atılmadan hemen hemen hiçbir oyun tamamlanmazdı.¹³ II. Meşrutiyet döneminde oyunlar tiyatro sanatından çok çevrenin ilgisi gözetilerek seçiliyordu. Oyunlar sırasında sık sık İttihat ve Terakki propagandası yapılıırken, parti politikaları da yine sahnelerde yüceltiliyordu. Siyaset ve sanat belki de ilk kez Türkiye’de bu denli iç içe giriyordu. Ve çoğu kez bu durum seyirci tarafından çalgınca alkışlanıyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin denetiminde sunulan bütün gösteriler “Millileşme” süreci, “Hürriyet” ve “Türkleşme” sözcükleriyle bütünleşip yer adlarından topluluk adlarına değin doğal bir akış içinde Türkçülük kampanyası etkili oluyordu.¹⁴

II. Meşrutiyet döneminde pek çok tiyatro topluluğu kurulmuştur. Bu bolluk dönemin özelliğidir. Ancak II. Meşrutiyet döneminde kurulan topluluklardan bir ikisi dışında ötekiler kısa ömürlü olmuştur. İçlerinden çoğu bir iki oyundan sonra dağılmış, adını değiştirmiştir. Kimi topluluklar ise çeşitli adlar alarak daha uzun yaşayabilmişlerdir. Bu topluluklar arasında amatör ve profesyonel çizgisini de tam olarak çizebilmek kolay değildir. Tiyatro tarihi araştırmacısı ve eleştirmeni Metin And'a göre bu toplulukların çoğu amatör nitelikteydi.¹⁵

II. Meşrutiyet ve İzmir'de Tiyatro:

İzmir Osmanlı Devleti içerisinde İstanbul'dan sonra en canlı sahne yaşamına sahip olan bir şehirdi. İzmir'e gelip giden tiyatro kumpanyaları dışında amatör tiyatro toplulukları da İzmir'in sahne hayatını zenginleştirmişlerdir. Bu arada Ermeni ve Rumların boy gösterdiği sahneler Meşrutiyetin ikinci kez ilanı ile doğan özgürlük ortamıyla birlikte amatör Türk Tiyatro Toplulukları ile salonlar tiyatro severlerle dolmaya başlamıştır. İmparatorluğun diğer şehirlerine nispetle daha rahat bir şehir olan İzmir, II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte canlı bir temaşa ve sahne hayatı faaliyetine tanık olmuştur. İzmir'deki tiyatro yaşamının faal isimlerinden Nuri Genç'in ifadesine göre, II. Meşrutiyet'in ilanına müteakip Türkiye’de ilk tiyatro kaynaşması İzmir’de olmuştur. 1324 (1908) yılında Gümrükçü Cevdet “*Sahne-i Bedayi*” isimli tiyatro cemiyetini kurmuş, bir yıl sonra

¹² Efdal Sevinçli, *İzmir de Tiyatro...* s. 24.

¹³ *Ahmet Fehim Bey'in Hatıraları*, (Yayınca Hazırlayan, H.K.Alpman) Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 121.

¹⁴ Efdal Sevinçli, *İzmir de Tiyatro...* s. 25.

¹⁵ Metin And, *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu, (1908 – 1923)*, İş Bankası Yay. Ankara 1971, s. 48.

da 1909 yılında Sami Bey'in başkanlığında “*Sabne-yi Osmanî Heveskaran Cemiyeti*” tiyatro faaliyetlerine başlamıştır. Bu cemiyetlerin başlıca üyeleri Gümrükçü Cevdet, Eczacı Mehmet Lütfi, Polis Kemal, Karşıyakalı K. Kemal, Genççağazade Nuri, Selanikli Nebil, Gümrük Memurlarından Kemal, Maliye Memurlarından Naki Beyler ve daha birçok amatörlerden oluşuyordu. İlk temsiller Beyler Sokağı'nda o zamanlar Milli Kütüphane Sineması olan bina da veriliyordu. Meclis-i Mebusan açıldığı gün ise, İzmir ilk Türk tiyatrosunu Kordon'da “*Pate Frer*” Sineması'nda Hamid'in “*Tezer*” adlı eseriyle görmüş oldu.¹⁶

Bu arada tiyatro heveslileri de İzmir'de çeşitli güçlüklerle rağmen bir araya gelip temsil heyetleri oluşturuyorlardı. Evliyazade Refik Bey'in himayesi altında oluşan ilk Heveskaran Heyeti'nde Kantarağası oğlu Selahattin, Nalbantoğlu Hıfzı, Avukat Celadet, Hocazade Mehmet Ali, Gümrükçü İhsan, Karabiber Mehmet gibi birçok yetenekli genç bulunuyordu. Bu heyetin ilk verdiği temsil Sporting Kulüp'te Namık Kemal'in “*Vatan Yahut Silistre*” piyesi oldu. Heveskârlar Heyeti'nin ikinci temsili yine Namık Kemal'in “*Akif Bey*” isimli oyunuydu. Ve ilki gibi başarılı olarak İzmir halkından büyük takdir gördü.¹⁷ Bu dönemde bir tutku haline gelen tiyatroyu besleyen İttihatçılar yenilikçi, öncü olmak sorumluluğunu da yüklenmiştir. Özellikle cemiyet üyesi subayların girişimiyle, Türk kadınının topluma katılımını sağlamak amacıyla İzmir'de Sporting Kulüp'te Şubat 1909 tarihinde bir gösteri düzenlemişlerdi. Amaçları eşleri ile birlikte bu gösteriyi izlemektir. Ne var ki kadınla erkeğin birlikte oyun izleyeceğini duyan tutucu çevreler Sporting Kulüp çevresini sararak bu girişimi engellemişlerdi.¹⁸

Bu olumsuz girişime rağmen, İzmir'e özellikle dışarıdan gelen tiyatro toplulukları turneleriyle sahneleri renklendirmişlerdir. Milli Osmanlı Tiyatrosu'nun 1909 yılı Ramazan ayında Sporting Kulüp'te sergilediği “*III. Selim ya da Alemdar Mustafa Paşa*”, “*Tayyarzade*”, “*Meşrutiyetten Ervel*” gibi tarihi oyunlar dışında milli ahlakımızı düzeltmek amacıyla yazılan “*Kirli Çamaşır Zevcem Kaşyan*” gibi komediler izleyenleri adeta büyülemiştir.¹⁹ Milli Osmanlı Heveskaran Cemiyeti tarafından 1909 yılının Eylül ayında sergilenen “*Aile Saadet*” isimli piyes İzmir'de oldukça ilgi görmüş, oyun istek üzerine ikinci kez oynanmıştır.²⁰ Heveskaran Cemiyeti'nin Sporting Kulüp'te sahneye koyduğu “*Efendi Ava Gidiyor*” isimli üç perdelik piyeste sahne alan Kanaru ile Perjini

¹⁶ “İzmir'in Canlı Tiyatro Tarihi Nuri Genç”, *Tiyatro Dergisi*, Kasım 1948, s.14. Sami, “İzmir'de Temaşa Hayatı” Heveskaran Reisi Sami Bey'in Hatıraları, Hürriyet 21 Mayıs 1931. Metin And ise 1908 yılında İzmir'de ilk temsil'in Sporting Kulüp'te Namık Kemal'in “Vatan” piyesiyle verildiğini ifade etmektedir. Metin And, *Meşrutiyet Döneminde...* s. 69.

¹⁷ “İzmir'de Eğlence Hayatı, Sami Bey'in Tiyatro Hatıraları”, *Ege Tecim ve Endüstri Büyük Kılavuzu*, İzmir 1937, s. 383.

¹⁸ Hristo Solomonides, *İzmir'de Tiyatro (Yunanca) 1657 – 1922*, Atina 1954, s. 188.

¹⁹ *Abenk*, 3 Ağustos 1325.

²⁰ *Abenk*, 15 Eylül 1325.

Hanımlar ile Dolayan Efendi, Reşad Nurettin, Kemal Bey, Talat Bey oyunları ile izleyenleri hayran bırakmışlardı. Aynı oyuncular “*Gülnehal*” isimli oyunda da *İttihat* gazetesinin yorumuna göre oldukça başarılı olmuşlardı.²¹ 1909 yılında İzmir’de sahneye çıkan tiyatro kumpanyaları içinde Osmanlı Şark Sahnesi ve Manastır Milli Tiyatrosu’na nazaran Milli Osmanlı Tiyatrosu’nun daha iyi iş yaptığı ve izleyiciden epey rağbet gördüğü İzmir’in yerel basınında açıkça belirtilmiştir.²²

İzmir’de tiyatro tarihi araştırmacılarının göz ardı ettiği Paradisos Tiyatrosu’nda 1909 yılı içinde “*Kardovili Aberisi*” adlı kumpanya tarafından “*Jön Türklerin Muzafferiyeti*” isimli oyun oynanmıştır.²³ İzmir’de II. Meşrutiyet döneminde kurulan tiyatro toplulukları içinde Sahne-i Osmanî Heveskaran Heyeti diğer topluluklara göre daha fazla yaşamıştır. Şüphesiz bunda en büyük etken Anadolu Gazetesi sahibi Haydar Rüştü’nün bu topluluğu himayesi önemli rol oynamıştır. II. Meşrutiyet döneminde İzmir’de tiyatro yaşamının en yakın tanığı Sami Bey’e göre, İzmir’de hakiki temaşa hayatı Sahne-i Osmanî ile başlamıştır. Meşhur Sporting Kulüp’te sadece kadınlara mahsus olarak temsil verme cesaretini de Sahne-i Osmanî gösterebilmiştir. Sahne-i Osmanî bütün temsillerini umumi ve hayır müesseseleri yararına yapıyordu. Heyetin bu yüksek hamiyet ve feragati dönemin *İttihat* ve Terakki Cemiyeti İzmir Katib-i Mesulü olan Celal Bey’in dikkatini çekmiş ve heyete cemiyetin Beyler Sokağı’ndaki merkez binasında özel bir daire vermiştir. Heyet bu sayede kahve, otel köşelerinde toplantılar yapmaktan kurtulmuştur. Sahne-i Osmanî dönemin önde gelen şahsiyetlerinden Abidin Bey, Ezcacıbaşı Süleyman Ferit, Sezai Bey, Dr. Şehri, Salih Bey’in yardım ve himayeleri büyük olmuştur. Hamdi Cevherizade’nin ise eski zamanlara ait kostümleri topluluğa kazandırması tiyatroya olan ilgiyi göstermesi açısından belirtilmesi gereken önemli bir ayrıntıdır.²⁴

Osmanlı Dram Kumpanyası, Osmanlı Komedi Kumpanyası, Milli Osmanlı Tiyatrosu, Heveskaran Kumpanyası, Sahne-i Milliye-yi Osmanîye, Milli Osmanlı Dram Komedi ve Operet Kumpanyası, Sahne-yi Bedayi, Milli Sahne, Osmanlı Donanma Cemiyeti, Türk Tiyatrosu, İstanbul Operet Heyeti, Sahir Opereti, Burhaneddin Bey ve Kumpanyası, Yeni Sahne, Edebi Tiyatro, Şark Dram Kumpanyası, Milli Operet Heyeti, Dar’ül Bedayi-i Osmanî II. Meşrutiyet döneminin bilinen sahne topluluklarıydı.

Dönemin bilinen bu tiyatro topluluklarının dışında zaman zaman amatör tiyatro toplulukları da kısa süreli de olsa sahnelerdeki yerlerini almışlardır. 1910

²¹ *İttihat*, 3 Şubat 1325.

²² *Ahenk*, 20 Teşrin-i Evvel 1909.

²³ *İttihat*, 11 Haziran 1325.

²⁴ “İzmir’de Eğlence Hayatı, Sami Bey’in Tiyatro Haturaları”, *Ege Tecim ve Endüstri Büyük Kılavuzu*, İzmir 1937, s.384.

yılında adı geçen Hacı Recep Efendi Tiyatrosu da bunlardan biriydi.²⁵ Ahenk Gazetesi'nin yere göğe sığdıramadığı II. Kordon'da Avcılar Kulübü arkasında yer alan “*Femina Salonu'nda*” üç Fransız bayan tarafından sergilenen “*Leblebici Horhor*” ve “*Pembe Kız*” kış geceleri ve bayram gecelerini hoşça geçirmek isteyen İzmirli sanatseverlere bu oyunu tavsiye ediyordu.²⁶

Madam Ada Fragiacomu 1910'lu yıllardaki İzmir'i anlatırken, Osman Beyzade Parkı'nın arkasında bir tiyatrodan söz eder. Ve bu tiyatroya Budapeşte'den, Paris'ten gösteri gruplarının geldiğini ve temsiller verdiğini İzmirli araştırmacı Yaşar Aksoy'a anlatmıştı.²⁷ Trablusgarp Savaşı yıllarında Milli Osmanlı Operet Komedi ve Dram Kumpanyası Sporting Kulüp'te “*Leblebici Horhor Ağa*”yı İzmir'de tiyatro severlere sundu.²⁸ Bu oyunun hemen ardından Salah (Cimcoz) ile Celal Esat (Arseven)'in yazdığı “*Sultan Selim-i Salis*” adlı tarihsel dramı sahnelendi.²⁹

Osmanlı Devleti'nin savaşlarla epey yıprandığı, İttihatçıların iktidarının sarsıldığı Balkan Savaşları arifesinde otuz beş kişiden oluşan “*Milli Osmanlı Tiyatrosu*” 9 Şubat 1912 Perşembe günü İzmir'e gelerek gösterilerine başlamıştı. Tiyatro, savaşı bile dinlemiyordu. Toplulukta Nureddin, Faik, Hakkı, Necib Beyler, Benliyan, Karakas, Baltazar Efendiler ile Rozali, Melina, Elmasyan Hanımlar yer alıyorlardı.³⁰ Milli Osmanlı Tiyatrosu İzmir'de “*Köse Yahya*”, “*Pembe Kız*”, “*Selim-i Salis'in Şahadet*”, “*Alemdar Paşa*”, “*Dreyfus*”, “*Derse Devam Edelim*”, “*Osman Gazî*” gibi oyunları oynamıştır.³¹ “*Leblebici Horhor*” oyunu halk tarafından o kadar seviliyordu ki, her zaman ki gibi tiyatroseverlerin büyük isteği üzerine oyun defalarca tekrar edilmiştir.³² “*Köse Yahya*” oyunu ise Karşıyaka Kulüp Tiyatrosu'nda istek üzerine uzatılmıştır.³³

Bu arada 1913 yılı Ocak ayında Mahmut Reşad'ın “*Osmanlı'nın İstiklal*” isimli oyunu Sahne-yi Osmanî Heveskaran Heyetince temsil edilmiştir.³⁴ Balkan Savaşı sırasında Edirne savunması üzerine Melekzade Fuat tarafından kaleme alınan “*Edirne Müdafası Yabut Şükrü Paşa*” adlı 4 perde, 3 tablodan oluşan oyun İzmir'de Beyler Sokağı'nda yeni yapılan Osmanlı Sineması'nda Sahne-i Bedayi

²⁵ Ahenk, 2 Teşrin-i Evvel 1910. Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir Ve Sanat Adamları(1850-1950)*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 2000, s.7.

²⁶ *Ahenk*, 9 Kanun-ı Evvel 1910.

²⁷ Yaşar Aksoy, *Kaf Sin Kaf Tarihi*, Yaşar Eğitim Kültür Vakfı, İzmir 1988, s.17.

²⁸ *Ahenk*, 23 Şubat 1912.

²⁹ *Ahenk*, 7 Mart 1912.

³⁰ *Anadolu*, 14 – 21 Şubat 1912.

³¹ *Anadolu*, 21 Şubat 1912.

³² Naci Gündem, *Günler Boyunca İzmir*, Gümüşayak Matbaası, İzmir 1953, s.204' de .

“...Leblebici Horhor opereti için açık hava tiyatrosunda provalar yapıldığından ve artistlerin çoğunun Ermeni olduğundan söz etmektedir...”

³³ *Anadolu*, 2 Mart 1328.

³⁴ Metin And, *Meşrutiyet Döneminde...*, s.210. Mahmut Reşat Bey'in İzmir'deki tiyatro faaliyetleriyle ilgili olarak bkz: Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir Ve Sanat...*,s.320-321.

Milli Tiyatro ve Heveskaran Heyeti tarafından 1913 yılında sahnelenmiştir.³⁵

Osmanlı Devleti'nde yaşanan siyasal olayların kısa sürede kültürel yaşamı da etkilediği görüldü. Bab-ı Ali Baskını sonrası İttihat ve Terakki'nin ülke yönetimini tamamen ele geçirmesinin ardından, uygulamaya konulan Türkçülük politikasının etkileri çok geçmeden kendini yaşamın her alanında olduğu gibi kültürel alanda da hissettirdi. İzmir'de Vali Rahmi Bey başta olmak üzere özellikle 1913 yılından sonra kente İttihat ve Terakki'nin Katib-i Mesulü olarak gelen Celal(Bayar) Bey, Anadolu Gazetesi sahibi Haydar Rüştü (Öktem) Bey, İttihat Terakki'ye bağlı Türk Ocağı ve Müdafaa-ı Milliye Cemiyetleri bu kampanyanın öncüleri olarak dikkati çekiyorlardı. 2 Eylül 1912 tarihinde resmen faaliyete başlayan Türk Ocağı'nın ise İzmir'in kültürel yaşamında etkisi oldukça fazla olmuştur.³⁶ II. Meşrutiyet döneminde Türk Ocağı'nda en ağırlıklı çalışmalar konferanslar ve tiyatro faaliyetleri olarak dikkat çekiyordu. Mehmet Sırrı Sanlı'nın “*Yeni Hayat*”ta ve başka dergilerde yayınlanan monolog, diyalog ve piyesleri Türk Ocağı faaliyetleri çerçevesinde çeşitli yerlerde sahnelenmiştir.³⁷

Hâsılatı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bırakılmak üzere 25 Teşrin-i Evvel 1912 Perşembe akşamı Sporting Kulüp'te İzmir Türk Ocağı tarafından verilecek piyes hükümetin tavsiyesi üzerine ertelenirken,³⁸ yine aynı kulüpte bir hafta sonra oynanması gereken “*Kanlı Plevne*” isimli oyun da hükümetin müdahalesine uğramış ve oyun sahnelenememişti.³⁹ Kuşkusuz bu gelişmeler ülkenin içinde bulunduğu siyasi karışıklıklar ve dış politikada yaşanan çaresizliklerle ilgili olmalıdır. İzmir'de Türklerin kültürel alanda daha fazla görünmesini sağlamak ve faaliyetlerini arttırmak amacıyla İstanbul Türk Ocağı'nın 1913 yılı yaz aylarında İzmir'e yaptıkları seyahat sırasında M. Fuad Köprülü'nün “*Türk'ün Duası*” isimli şiiri İttihat ve Terakki Numune Mektebi'nde bir piyes şeklinde temsil edilmiştir. Bu temsiller İzmir'de epey ses getirdiği gibi yerel basını da uzun süre meşgul etmiştir.⁴⁰ “*Türk'ün Duası*” 304 mısradan oluşuyordu. “*Gökten Nida*”, “*Terennüm*”, “*İhtiyar Türk*” başlıklı ve karşılıklı konuşmaları içine alan müstakil fakat fikirce birbirine bağlı şiirlerden örülmüştü. Şiir dönemin ünlü

³⁵ Metin And, *Meşrutiyet Döneminde...* s.210.

³⁶ Günver Güneş, *İzmir Türk Ocağı Faaliyetleri (1923 – 1931)*, D.E.Ü. A.İ.İ.T.E., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990, s.23.

³⁷ Mehmet Sırrı Sanlı'nın yazdığı “*Müsavat İsteyen Bir Kız*” piyesi ocak faaliyetleri içerisinde Milli Kütüphane Tiyatrosunda sahnelenmiştir. Bunun dışında “*Kâbe Kurlangıcı*” başlıklı manzum muhavere de yine aynı tiyatrodaki Karantina İttihat ve Terakki Mektebi öğrencilerinden Hafize Hanım ve Naci Beyler tarafından sahneye konulmuştur. Bkz: *Yeni Hayat* 19 Aralık 1913, *Yeni Hayat* 1 Ocak 1914. Sabri Sürgevil, *İttihat ve Terakki'nin İzmir Politikası (1914 – 1918)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1984, s.158.

³⁸ *Ahenk*, 3 Teşrin-i Sani 1912.

³⁹ *Ahenk*, 15 Teşrin-i Sani 1912.

⁴⁰ *Ahenk*, 14 Temmuz 1913, İstanbul Türk Ocağı gezisi ve oyun için K.Nami, “İzmir Seyahati”, *Türk Yurdu*, 2. yıl c.IV. No:12, İstanbul 1329, s.730 – 734.

bestecisi İsmail Zühtü tarafından bestelenmişti. İttihat ve Terakki Numune Mektebi avlusu oyun için kilimlerle döşenmişti. Okul bahçesine sıra ile koltuklar, iskemleler konmuş üzerine bir tente gerilmişti. Sahne pek zarif tertiplenmişti.⁴¹

I. Dünya Savaşı öncesi ve savaş sırasında ülkenin içinde bulunduğu olumsuz durumun etkisiyle tiyatro faaliyetlerinde de gerileme görüldü. Bezmi Nusret Kaygusuz “*Bir Roman Gibi*” isimli eserinde Balkan Savaşı sonu, I.Dünya Savaşı başlarında hukuk tahsilini tamamlayıp İzmir’e geldiğinde gördüğü manzarayı şu şekilde anlatıyordu.

“...İzmir eskisinden daha sönük idi. Yahut ki bana öyle görünüyordu. İçtimai hiçbir inkişaf olmamış, bilakis ortalığı derin bir hüznün ve melal kaplamıştı. Sabahtan akşama kadar günlük meşgaleler arkasında dolaşmak ve geceleyin sigara ve nargile kokularıyla dolu kahvehanelerde oturmak, İzmir’de geçirilen hayat bundan ibaretti. Koca şehirde bir tiyatro yoktu. Bir konser verildiği veya edebi bir müsamereler yapıldığı vaki değildi...”⁴²

Bezmi Nusret’in izlenimlerini anlattığı dönem olan 1914 yılına ait bir rehberde ise İzmir’deki tiyatrolarla ilgili daha canlı bilgiler aktarılıyordu.

“...Kütüphane-i Milli Sineması’nda ayrıca tiyatro temsili içinde ufak bir şano olduğu için İzmir’in Türk gençlerinden mürekkep Heveskaran tarafından ara sıra oyunlar verilmektedir. Sair sinemaların kısm-ı azamı da tiyatro oynamaya müsaittir. Hatta bunlar hadd-ı zatında tiyatro oldukları halde sonradan sinemalara karşı ahalinin fevkalade devamlı bir rağbet göstermeleri neticesinde sinemaya mahsus makine, alet ve edevat getirtmeye mecbur olmuşlardır. İzmir tiyatroları içinde en mükemmeli binanın letafeti ve gerek tarz-ı inşasının zarafet ve mefruşatının nefaseti nukat-ı nazarından en mümtazı bundan iki sene evvel hitam bulan “Misir Kumpanyası’nın taht-ı tasarrufundaki Kordon üzerinde kâin “ İzmir Tiyatrosu” dur. Bu tiyatro taksimat-ı esasiye’ce de dört parçaya münkasım ve dört kat üzerine mebnadır. Son derece zarif ve müzeyyen levhaları müteaddittir. Ayrıca balkonu’da havadır. Velhasıl buna Avrupa tiyatrolarının küçük mikyasta bir modeli denilebilir. Yalnız harik gibi bir kazaya karşı bir de İkinci Kordon cihetinden kapısı bulunmaması bu mükemmel tiyatro için en büyük bir noksanıdır. Bundan sonra ikinci derecede Sporting Kulüp Tiyatrosu gösterilebilir. Diğerleri ise her türlü müzeyyinattan arı, gayet sade ve basit oldukları için zikir ve tadatı caiz bile değildir. İzmir’de memleket namına belediye tarafından inşa edilmiş milli

⁴¹ F.A.Tansel, “Fuat Köprülü’nün Türk Ocaklılarla İzmir Seyahati ve Temsil Edilen Manzum Tiyatro: Türkün Duası”, *Türk Kültürü*, sayı: 92, yıl: VIII, Ankara 1970, s. 519.

⁴² Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir 1955, s.155.

bir tiyatro ve binası bulunmaması pek büyük teessüflere sezadır. İzmir gibi mütemeddin ve mamur beldelerde umumi bağçelerin, parkların vücudu nasıl elzem ise bunun vücudu da o derece de elzem ve elhemdir”⁴³

Bir tiyatro ve bina yapmadığı için eleştirilen İzmir Belediyesi daha Meşrutiyet’in ilanını izleyen aylarda Askeri Kışla’nın uygun bir yere taşınmasıyla Kışla alanında bir kulüp, bir kütüphane, Millet Bahçesi’nin yanında bir de tiyatro kurmayı düşünüyordu. ⁴⁴ Belediye’nin bu isteği hep düşüncede kaldı. Rahmi Bey zamanında bile Basmane’den Hükümet önüne kadar uzanacak bir bulvar açma çalışmaları sırasında projeye göre istimlak edilecek yolun iki yanındaki yirmişer metrelik arazi üzerine tiyatro inşa edileceği belirtiliyordu.⁴⁵ 26 Şubat 1330 tarihli Vilayet Rüşum-ı Belediye Kanununa göre belediyeler kendi adlarına tiyatro kurma ve işletme hakkını da elde ettiler.⁴⁶ Fakat İzmir Belediyesi’nin bu hakkı kamu yararına kullandığını pek söyleyemeyiz.

II. Meşrutiyet döneminde tiyatro aktivitesinin artmasıyla beraber tiyatro binalarında gelişme gözlemlendi. Resmi kayıtlara göre 1886 yılında iki, 1895 yılında iki tiyatro binası bulunan İzmir’de II. Meşrutiyet’in ilk yıllarında bu sayı yediye çıkmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında ise 1918 yılında kentte ikisi Müslümanlara, üçü Rumlara, dördü de Ermenilere ait olmak üzere toplam dokuz tiyatro bulunuyordu.⁴⁷

II. Meşrutiyet Döneminde İzmir’de Basılmış Piyesler ve İzmirli Tiyatro Yazarları:

II. Meşrutiyet dönemi İzmir gazeteleri tiyatroyu çeşitli biçimlerde ele aldılar. Gazeteler İzmir’e gelen tiyatro gruplarını tek tek tanıtıyor, oyunlarını ilan ediyor, tiyatroyu teşvik edecek yazılar yazıyor, oyunların bitiminde oyunlar kritik ediyor. Hatta zaman zaman oyun metinleri tefrika halinde gazetelerde yayınlanıyordu.

II. Meşrutiyet döneminde canlanan tiyatro hareketlerine paralel olarak tıpkı İstanbul’da olduğu gibi İzmir’de de bu yıllarda birçok tiyatro eseri yazılıp basılmış, önemli bir kısmı da sahnelenmiştir. Basılan piyesler tarih sırasına göre şunlardır. Abdülhalim Memduh- Refik Nevzat, “*Abdülhamit Ve Genç Bir Türk Haremağası*” (1911), Mehmet Raif, “*Osmanlı- İtalya Trablusgarb Muharebesi Yahut Osmanlı Muzafferiyeti*” (1911) Mehmet Sezai, “*Cihad-ı Mukaddes Yahut Trablusgarb’ta Osmanlı- İtalya Cengi*”(1911), ile “*Mithat Paşa Yahut Hükem-i İdam*”(1912), Mehmet Sırrı, “*İncinmiş Bekâretler*”(1912), “*Gelin İntihabi*” (1912),

⁴³ Hüseyin Rifat, *Aydın Vilayeti 1330 Sene-i Maliyesi Ticaret Rehberi*, İzmir 1914, s.21 – 22.

⁴⁴ *Ahenk*, 18 Mart 1909.

⁴⁵ *Köylü*, 14 Şubat 1914.

⁴⁶ Erkan Serçe, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İzmir’de Belediye (1868 – 1945)*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 1998, s.140.

⁴⁷ Erkan Serçe, İstatistiklerle İzmir (1917 – 1918) *Kebikeç*, Sayı. 4, İstanbul 1996 s.169.

“*Türk Kani*” (1913), Melekzade Fuat, “*Edirne Müdafası Yabut Şükrü Paşa*” (1913), Mehmet Sadullah , “*Köylü Müridi*”(1913), Mahmut Reşat , “*Osmanlı İstiklali*” (1913).

İzmir’de II. Meşrutiyet döneminde toplam on piyes basılmıştır. Piyelerin 1911-1913 yılları arasında basılmış olması dikkat çekicidir. Piyes yazarlarından Abdülhalim Memduh dışındakilerin tamamı ya İzmirli ya da dışarıdan gelip İzmir’e yerleşmiş ve burada yaşayan kimselerdi.⁴⁸

İttihat Ve Terakki Paramiliter Cemiyetleri İle İzmir’de Tiyatro Sahnelerinde:

İttihat Ve Terakki 1913 Bab-ı Ali Baskınından sonra ülke yönetimine doğrudan etki yapan bir siyaset izlemiştir. Üstelik I. Dünya Savaşı sırasında bu etkinliğini paramiliter cemiyetleri aracılığıyla toplumun en ücre köşelerine kadar yerleştirecek anlayışla politik tutumunu netleştirmişti. Bu doğrultuda Türk Ocağı, Donanma Cemiyeti ve Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetleriyle öne çıkmaya başlamışlardı. Bu cemiyetler bazen bağımsız, bazen de güçlerini birleştirerek faaliyetlerde bulundular.⁴⁹ Bu faaliyetler içerisinde sosyal yardım içerikli tiyatro oyunlarının sahnelenmesi dikkat çeken önemli bir husustu. Bu süreçte İzmir Valisi Rahmi Bey’de siyasi gücünü kullanarak tiyatro gösterileri düzenleyenleri teşvik ve himaye etmiştir.⁵⁰ İttihatçı cemiyetler içerisinde özellikle 2 Şubat 1913 tarihinde kurulan İzmir Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti Seyit Bey’in Başkanlığında I. Dünya Savaşı’nın ilk yıllarında İzmir’de pek çok sosyal faaliyeti gerçekleştirmiştir.⁵¹ Cemiyetin tiyatro faaliyetlerinde de bulunduğunu İzmir basınından öğreniyoruz. İzmir’de Mondros Mütarekesi’nin son günlerine kadar çalışan bu cemiyet, yoksullara yardım amacıyla giriştiği çalışmalarda İzmirli tiyatro topluluklarından da yararlanmıştı.⁵²

İzmir’de sözü edilen dönemde *Sabne-i Osmanî Tiyatro Heyeti* oyunlarına devam ederken, bir taraftan da *Temsil-i Veka-yi Habışkaran* adıyla yeni bir tiyatro topluluğunun oluştuğunu ve 1914 yılı Şubat, Mart ve Nisan aylarında bazı oyunlar sahneye koyduğunu dönemin gazetelerinden öğreniyoruz. Başında Hüseyin Hüsnü Bey’in bulunduğu heyet İzmir Müdafaa-ı Milliye Cemiyetinin himayesi altında kurulmuştur. Bu heyet önce Karşıyaka’da “*Milli bir sabne harp*

⁴⁸ Yazarlar hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir Ve Sanat Adamları*, Ankara 2000.

⁴⁹ 1913 yılında İzmir Türk Ocağı bir beyanname yayınlarak Müdafaa-ı Milliye Cemiyetinin faaliyetlerine bütün gücüyle katılacağını duyurmuştur. “Müdafaa-ı Milliye’ye İştirak- Türk Ocağından”, *Ahenk* 14 Şubat 1913.

⁵⁰ Ahmet Mehmetefendioğlu, *Rahmi Arslan Yaşamı Ve İzmir Valiliği*, D.E.Ü, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990,s.57.

⁵¹ H. Nazım Polat, *Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1991, s.87.

⁵² *Ahenk* 26 Şubat 1914.

mevki-i temaşa'ya vaz" eylemiş, ardından Karşıyaka ve Irgat Pazarındaki tiyatrolarda adlarını tespit edemediğimiz iki oyun oynamış, oyunlardan elde edilen 667 kuruş Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti İzmir Şubesine teslim edilmiştir.⁵³ Müdafaa-ı Milliye Cemiyetinin İzmir Şubesi valilik makamının emri ve yardımları ile kurulan "*Temsil-i Vekayi-i Habışkaran Tiyatro Heyeti*"ni himayesine almış olmasına rağmen 21 Nisan 1914 tarihinde neşrettiği bir ilanla bu himayeden vazgeçmiştir.⁵⁴ Sami Bey hatıralarında bu guruptan "*doğmadan ölmüş*" diye söz eder.⁵⁵

Temsil-i Vekayi-i Habışkaran'ın dağılmasından sonra İzmir Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti'nin himayesi altında başka tiyatro toplulukları kurulmuş, bu topluluklar eliyle bazı oyunlar sahneye konmuştur. Karşıyaka'da ki Dar-ül Muallimin Mektebi'ndeki Müdafaa-ı Milliye Sinemahanesinde "*Sabne-i Edep Osmanlı Tiyatro Kumpanyası*" 1915 Haziranında Aka Gündüz'ün "*Mubterem Katilini*" oynamıştır.⁵⁶ Huyugüzel'e göre daha sonra "*Müdafaa-ı Milliye Heyet-i Temaşası veya Heyet-i Temsilîyesi*" adını alan grup, 1915 yılının sonuna kadar çoğu Karşıyaka'da Müdafaa-ı Milliye Tiyatrosu'nda olmak üzere birçok oyun sahnelenmiştir. Oyuncu kadrosunu tespit edemediğimiz ve hemen hepsi 1915 yılı içinde sergilenen oyunlar şunlardı. "*Kafkas Kabramanları*", Hüseyin Rahmi'nin "*Mürebbiye*", Şehit Nihat Bey ve Direktör Ali Bey'in "*Geveze Berber*", Antre ve Molliere'den Ahmet Vefik Paşa'nın uyarladığı "*Zor Nikâh*".

Türk Ocağı, Donanma Cemiyeti, Hilal-i Ahmer, Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti menfaatine faaliyet gösteren "*Heveskârlar*" adıyla anılan amatör tiyatro sanatçıları zaman zaman İzmir dışından özellikle İstanbul'dan gelen tiyatro toplulukları ile birleşerek temsiller vermişlerdir. Bunlardan *Şark Dram Kumpanyası*, 1916 Eylül'ün de İzmir'e gelerek Heveskaran'dan bir grubun iştirakiyle Fehime Nüzhet'in yazdığı "*Adalet Yerini Buldu*" yabut "*Maşlum Bir Miralayın Vaziyeti*" adlı piyes ile⁵⁷ 1917 yılı Ocak ayında Kordon'da ki İzmir Tiyatrosu'nda "*Kabraman Türk Zabiti*" veya "*Kafkasya'da Rus Mezalimi*" oyunlarını sergilemişlerdir.⁵⁸ İzmirli Heveskârların bu oyunlarından başka "*Heveskaran Kumpanyası*" adı altında I. Dünya Savaşının son yıllarında birkaç oyun daha oynadıkları İzmir gazetelerinden duyurulmuştur. İzmir'in tanınmış avukat ve yazarlarından Bekir Behlül Bey'in girişimleri sonucu Sporting Kulüp'te ve Birinci Kordon'da ki Ferah Sineması'nda 1916 Kasım ayında birer oyun oynanmıştır.⁵⁹ Aynı yılın Aralık ayında Kordon'da bulunan Palais Sinemasında "*Aşk Ferdası*" piyesi⁶⁰, 1917 yılı Şubat ayında da Karşıyaka Kulüp

⁵³ *Ahenk* 1 Nisan 1914.

⁵⁴ "Müdafaa-ı Milliye Hey'et-i Faalesinden" *Ahenk* 21 Nisan 1914.

⁵⁵ "İzmir de Temaşa Hayatı", *Hürriyet* 27 Mayıs 1931.

⁵⁶ *Ahenk* 10 Haziran 1915.

⁵⁷ *Ahenk* 26 Eylül 1916.

⁵⁸ *Ahenk* 3 Ocak 1917.

⁵⁹ *Ahenk* 10 Teşrin-i Sani, 1916.

⁶⁰ *Ahenk* 1 Kanun-ı Evvel 1916.

Sineması'nda “*Kafkas'ta Hilal*” piyesi sahneye konulmuştur.⁶¹

II. Meşrutiyet döneminde İzmir'de ki tiyatro kumpanyalarının dışında İstanbul ve başka yerlerden gelen kumpanyalarda kentte tiyatro hayatını canlı tutmuşlardır. Bu tiyatro topluluklarını İzmir'e geliş tarihlerine göre şöyle sıralayabiliriz. Burhanettin Bey Tiyatrosu, Milli Osmanlı Tiyatrosu, Reşat Rıdvan Ve Benliyan, Milli Osmanlı Operet ve Dram Kumpanyası, Manastır Milli Tiyatro Heyeti, Osmanlı Sahne-i Adap Dram Komedi Kumpanyası⁶². Söz konusu bu tiyatro topluluklarının yanında 1910 yılında dönemin ünlü meddahi Sururi Efendi İzmir'e gelmiş, Hüseyin Rahmi ve Şemsettin Sami'nin bazı hikâyelerini anlatıp taklitlerini yapmıştır.⁶³

II. Meşrutiyet Döneminde İzmir'de Kadınlar ve Tiyatro:

Türkiye'de kadınların sahne yaşamına ve tiyatro'ya olan ilgileri de Meşrutiyetin ilanı ile birlikte artış gösterdi. Bunda dönemin özgürlük havasının etkisi büyüktü. Öyle ki Meşrutiyetin ilanında İzmir'de bulunan Koharik Şirinyan Sporting Kulüp'te Namık Kemal'in “*Vatan yahut Silistre*” adlı oyununda Zekiye'yi oynamış, temsil başına 60'ar lira almıştı.⁶⁴ II. Meşrutiyet döneminde İzmir'de sahne inkılâbının ilk kahramanı olarak ün salan Seniyye Perran Hanım, Müslüman Türk kadınına sahne yaşamına çeken bir güç olmuştur. II. Meşrutiyet dönemi boyunca İzmir sahnelerinde özellikle azınlık kadınları sıkça boy gösterdiler. Ermeni kadın sanatçıların ağırlığı gözle görülür bir şekildeydi. İstanbul'dan gelen tiyatro topluluklarının kadrosunda bulunan Roza, Sultana, Tereza, Kınar, Rozali, Elmasyan, Lusi, Agobyan, Meleni Hanımlar dikkati çekiyordu. Sami Bey'in hatıralarında Heveskaran Cemiyeti'nin Karşıyaka'daki sahne faaliyetleri sırasında Evliyazade Naciye Hanım'ın büyük gayretleri olduğu ifade edilmektedir.⁶⁵

Geçmiş dönemlerde sosyal yaşamda geri plana itilmiş kadınlara tiyatroyu tanıtmak ve sahne hayatına çekebilmek için özellikle Meşrutiyet'in ilanı ile yayılan Heveskaran Cemiyetleri'nin epey gayretleri görüldü. Bu dönemde yalnızca hanımlara mahsus piyesler veriliyordu. Kadınlar için özel matinerler düzenleniyordu. Bu gelişmeler kentteki muhafazakâr ve bağnaz gurupları tedirgin etmekte gecikmedi. Kadınların tiyatrolarda görünmesinden rahatsız olan yenilik karşıtları küçük çaplı eylemleriyle kadınları sindirmek, sosyal yaşamda etkisizleştirmek istediler. Bunlardan birinde Sami Bey'in anlattığına göre

⁶¹ *Ahenk* 16 Şubat 1917.

⁶² Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir de Edebiyat Fikir...*,s.94-95.

⁶³ *Köylü* 23 Teşrin-i Evvel 1910.

⁶⁴ Metin And, *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu (1908 – 1923)* Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1971, s.40.

⁶⁵ Heveskaran Cemiyeti Reisi Sami Bey “İzmir de Temaşa Hayatı”, *Hürriyet* 26 Mayıs 1931.

“...1908 yılı sonlarında bir Pazar günü İzmir Kordonu'nun en mutena yeri olan Sporting Kulüp Tiyatrosu'nda “Akif Bey” piyesinin yalnızca kadınlara mahsus olarak verileceği ilan edilmiş ve biletler satılmaya başlanmıştı. Bütün biletler temsil gününden evvel satılmış, kadınların rağbeti cidden büyük olmuştu. Temsil günü İzmir'in münevver ve güzide bayanları Sporting Kulüp binasına adeta akın etmişlerdi. Fakat temsile başlanacağı sırada Kordon üzerinden saçları sakalları birbirine karışmış abus ve hiddetli, hatta elleri sopalı bir takım adamlar peyda olmuştu. Bu geri kafalı, sefil ruhlu, fazilet ve sanat düşmanı adamların başında Tulumbacı Ali, Kömürcü Mehmet, Ahmet (?) gibi kimseler bulunuyordu. Bunlar korkunç suratları acayip kıyafetleri ile ve ellerindeki sopalılarıyla tiyatroya girmek isteyen bayanları tehdide başlamışlar ve bir kısmını geri çevirmişlerdi. Sonuçta tiyatroya önceden giren kadınlarda zorbalıkla tiyatrodan çıkarılıp evlerine gönderilmişlerdi. Dönemin emniyet güçleri ve yetkilileri bu zorbalara hakkında gerekli takibatı ve cezai işlem yapmadıklarından tiyatro hayatı İzmir'de darbe almış, tiyatroya heves eden kadınlar bir süre tiyatro oyunlarından ayrı kalmışlardır...”⁶⁶

Bu kışkırtıcı teşebbüsler Rahmi Bey'in 1913 yılında İzmir Valiliği'ne gelmesinden sonra görülmez oldu. İzmir'de taassuba karşı savaş açan Vali Rahmi Bey himayesinde birçok kez Sporting Kulüp'te, İzmir hanımlarına tiyatro oyunları sergilendi. İzmir'de taassubuyla şöhret almış bir iki şahıs bu olaya muhalefet etmek istemişlerse de, vilayetin aldığı geniş tedbirler sayesinde taassup sahibi kişilerin eğlence yerlerinden ve tiyatro çevrelerinden uzaklaşmaları sağlandı.⁶⁷ İzmir basını'nda kadınların tiyatroya gitmeleriyle ilgili haberlere ancak 1913 yılının Mayıs ayında karşılaşıyoruz. İstanbul'dan gelen bir tiyatro kumpanyasıyla İzmirli tiyatrocuların birlikte oynadıkları Cenap Şehabettin ve Hüseyin Suat'a ait “*Derse Devam Edelim*” piyesinin Ahenk Gazetesi'nde kadınlara oynanacağı duyuruluyordu.⁶⁸ Bu ilk örneklerin ardından İzmir'de kadınlar I. Dünya Savaşı boyunca tiyatrolarda kendilerini gösterebilmişlerdir.

Azınlıklar ve II. Meşrutiyet Döneminde İzmir'de Tiyatro:

II. Meşrutiyet kutlamaları sırasında gayr-i Müslim cemaatlerin birbiri ile kaynaşması İttihat ve Terakki'nin savunduğu Osmanlı Birliği idealinin gerçekleşeceği izlenimini vermiştir.⁶⁹ Bu kaynaşma İzmir'de daha belirgin bir şekildeydi. Özellikle Ermeniler tiyatro hayatında giderek Müslüman halkla daha yakından bir ilişki içine girmişler ve kurdukları tiyatrolarda Türkçe temsiller vermeye başlamışlardı.⁷⁰ Nitekim bu dönemin ilk tiyatro faaliyeti Meşrutiyetin

⁶⁶ “İzmir de Eğlence Hayatı” *Ege Tecim Ve Endüstri Büyük Kılavuzu*, İzmir 1937, s.383.

⁶⁷ M.Kamil Dursun, *İzmir Hatıraları*, (Yay. Haz. Ünal Şenel) Akademi Kitabevi, İzmir 1994, s.69.

⁶⁸ *Ahenk* 20 Mayıs 1913.

⁶⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, İstanbul 1976, s.39.

⁷⁰ Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir de İlk Tiyatro...* s.2.

ilanından bir ay sonra İzmir’de ki Ermeniler tarafından ve İttihat ve Terakki Cemiyeti İzmir Şubesi’nin desteğinde gerçekleştirilmiştir. 29 Ağustos 1908 tarihli Ahenk Gazetesi’nde “*Serdar-ı Eşkya Robert*” piyesinin Artin Hovsenyan başkanlığındaki Ermeni oyuncular tarafından Fransız Konsolosluğu yakınındaki Partenon Tiyatrosu’nda Türkçe olarak sahneleneceği ifade ediliyordu.⁷¹ Hovsenyan başkanlığında İzmir’de sahneye çıkan Ermeni oyuncuları ve oynadıkları oyunları ise tespit edemedik.⁷² Milli Osmanlı Tiyatrosu II. Meşrutiyet döneminde İzmir’e üç kez gelmiş, bu turnelerinde Ermeni oyuncularını da kadrosunda bulundurmuştur. Reşat Rıdvan Bey’in Milli Osmanlı Tiyatrosu’nda İzmir turnesi sırasında yer alan Ermeni oyuncular Kınar, Rozali, Virjini, Elmasyan, Lusi Hanımlar ile Tolayan, Benliyan, Vahan Efendiler idi.⁷³ 1912 yılında Milli Osmanlı Operet ve Dram Kumpanyası 9 Şubat 1912’de 35 kişilik ekibiyle İzmir’e gelmiş, Şubat ve Mart aylarında Sporting Kulüp’te dram ve operetler sahneye koymuştur. Mınakyan’ın olmadığı kumpanya’da Ermeni vatandaşlardan Benliyan, Baltazar Efendiler ile Rozali, Meline ve Elmasyan Hanımlar yer alıyordu.⁷⁴

İzmir’de çok daha eski tarihlerde tiyatro binaları yapan ve işleten Rumlar ise gerçek anlamda XIX. yy.da sahne yaşamında etkilerini hissettirdiler. İzmir’de tiyatronun gelişmesinde önemli rol oynayan Rumlar II. Meşrutiyetin ilanının ilk yıllarında da etkin faaliyetlerde bulundular. Nitekim İzmir’in Rum gençleri Kanun-i Esasi’nin ilanı şerefine İzmir’de çeşitli gazinolarda “*Vatan Yahut Silistre*” piyesini oynadılar.⁷⁵ Meşrutiyetin ilk yıllarındaki bu canlılık yerini gelişen siyasi olayların Osmanlı Devleti’ni olumsuz etkilemesi sonucu Osmanlı birliği zayıfladı. İttihatçıların 1913 yılında Bab-ı Ali Baskını ile yönetimi ellerine geçirmeleri ve Türkçü politikaları uygulamaya başlamalarıyla birlikte, Rumlar üzerinde siyasi baskılar da yoğunlaşmış ve ardından İzmir’den 1914 yılından itibaren büyük bir Rum göçü söz konusu olmuştur.⁷⁶ İhtimal ki İttihat ve Terakki’nin en çok güvendiği isimlerden olan İzmir Valisi Rahmi Bey de Rumların kentteki faaliyetlerine izin vermemiştir. Bu durum Meşrutiyetin ilk yıllarındaki iyimser havanın dağılmasına yol açtığı gibi her kültürel etkinliği siyasal gösteriye dönüştüren Rum tiyatrolarını da olumsuz etkilemiştir.

II. Meşrutiyet döneminin en önemli sahne tanıklarından Sami Bey’e göre;

⁷¹ *Ahenk* 29 Ağustos 1908.

⁷² Huyugüzel’in tahminine göre Hovsenyan Mınakyan Tiyatrosunun kadrosunda yer alan İzmirli tiyatrocuların biriydi. Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir de Edebiyat Ve Fikir...* s.82.

⁷³ *Köylü* 6 Şubat 1909.

⁷⁴ *Anadolu* 14 Şubat 1912.

⁷⁵ *Hizmet*, 16 Teşrin-i Sani 1908. Siren Bora, “II. Meşrutiyetin İlanı ve İzmir Rumları” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.1, sayı.2, İzmir 1992, s.304.

⁷⁶ Tülay Alim Baran, “Balkan Savaşından Sonra İzmir de Rumların Göç Hazırlığı” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.II, sayı: 6 – 7, yıl: 1996 – 1997, İzmir 1997, s. 169 – 181.

“...Meşrutiyet devrinde İzmir’de iki Rum Tiyatro Kumpanyası vardı. Zaharya Martika ve Aleksi Kumpanyaları. Zaharya İzmir’de şöhretli günler yaşamıştır. Fakat bütün bu şöhret kızı Eli sayesinde temin edilmiştir. Ve Despisis Eli günün birinde piyanist Niko ile kaçınca bu şöhrette nihayete ermiştir. Bu hadise de gösteriyor ki İzmir’de Rumlar arasındaki tiyatro telakkisi basit ve iptidai idi. Aleksi ise tuluatçı ve pandomimci idi. İzmir’e ara sıra Yunan Kumpanyaları’da gelmiş ve temsiller vermiştir...”⁷⁷

Solomonides de “*İzmir de Tiyatro*” isimli Rumca eserinde Zaharya Martika’dan İzmir’in ünlü Rum tiyatro oyuncusu olduğundan söz etmektedir.⁷⁸ I.Dünya Savaşı içerisinde de Rumlardan oluşan bir opera gurubu kendini göstermiş ve bu topluluk batı operalarını Rumca olarak sahnelemiştir.⁷⁹

Türk tiyatrosunun kurucuları arasında yer almalarına karşın, Yahudi cemaatine ait büyük bir tiyatronun varlığını gösteren herhangi bir belgeye rastlayamadık. Bu durumu Siren Bora “*İzmir Yahudileri Tarihi*” isimli araştırmasında son iki yüz yılda Yahudilerin diğer cemaatlere oranla sosyo-ekonomik açıdan zayıf kalmalarına bağlamakta ise de,⁸⁰ Yahudi cemaatinin sanatsal faaliyetlerinden çok ticarete eğilimli olmalarıyla açıklamakta fayda var. Yine de tiyatronun bir salgın gibi yayıldığı II. Meşrutiyet döneminde Yahudi cemaatinin kendi okullarına ait müsamerelerinde zaman zaman öğrenciler tarafından sahneye konan oyunlarla yetindiği anlaşılmaktadır.⁸¹

Meşrutiyet Tiyatrosu’nun Çok Yönlü İşlevleri Ve Sorunlar:

Tiyatro İttihat ve Terakki’nin zorlamalarıyla sanatsal işlevinin yanı sıra siyasal ve sosyal gereksinimlerinde karşılanmasında önemli görevler üstleniyordu.⁸² Tiyatroya artan talep elde edilen gelire de yansiyordu. Ve bu gelirler yardım amaçlı kullanılıyordu. Oyunların çoğu Dar’ül aceze, Dilsiz Mektebi, Türk Ocağı, Donanma Cemiyeti, Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti, Milli Kütüphane gibi hayır ve kültür kurumları menfaatine oynanmıştır. Oyunlar devrin sosyal yapısı ve ahlak telakkileri gereği erkeklere hitaben sahneye konuluyordu.⁸³ Kasım 1908’de Gureba Hastanesi menfaatine Sporting Kulüp Tiyatrosu’nda “*Gazeteciler ve Deliler*” adlı iki oyun sergilenmiştir.⁸⁴ 1909 yılında İzmir’e gelen Milli Osmanlı Tiyatrosu ile Heveskaran Cemiyeti’nin yaptığı

⁷⁷ “İzmir de Eğlence Hayatı”, *Ege Tecim ve Endüstri Büyük Kılavuzu*, İzmir 1937, s.384.

⁷⁸ G. Solomonides, *İzmir de Tiyatro*, s. 258.

⁷⁹ Türkmen Parlak, *Yeni Asır’ın İzmir Yılları*, İzmir 1992 s.156.

⁸⁰ Siren Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi (1908 – 1923)*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1995, s. 184.

⁸¹ *İttihat*, 28 Teşrin-i Sani 1908, *İttihat*, 27 Kanun-ı Evvel 1908.

⁸² Ahmet Mehmet Efendioğlu, *Rabmi Arslan Yaşamı*, s. 57.

⁸³ Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir de Edebiyat Ve Fikir*, s. 88.

⁸⁴ Siren Bora, *İzmir Sancağında Rumlar (1908–1912)*, D.E.Ü. A.İ.İ.T.E., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1988 s. 132.

gösterilerden elde edilen gelirin bir kısmı Sanayi Mektebine bırakılmıştır.⁸⁵ 1911 yılından itibaren dönemin Valisi Rahmi Bey ve İttihat Terakki yöneticileri, Donanma Cemiyeti, Hilal-i Ahmer, Müdafaa-ı Milliye ve Türk Ocağı gibi cemiyetlerin faaliyetlerini sürekli destekleyen bir siyaset izlediler. Bu cemiyetlerin daha iyi duruma gelmesi içinde valilik himayesinde tiyatro gösterileri düzenmiş, buradan elde edilen gelirleri cemiyetlere aktarılmıştır. Örneğin Hilal-i Ahmer'in bu yoldan 1917 yılı başlarında edindiği para miktarı 918 liraydı. I.Dünya Savaşı başlarında Tiyatro Heveskaran Cemiyeti tarafından Donanma Cemiyeti yararına İrgat Pazarı'nda, Karşıyaka'da Kulüp Sineması'nda yalnız hanımlara mahsus "*Sultan Murad*" piyesi, oynanmış, elde edilen gelirler Osmanlı Donanması'na bağışlanmıştır.⁸⁶ Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti'nin İzmir Şubesi valiliğin emri ve yardımları ile kurulan "*Temsil-i Vekayi-i*" Hahişkaran Tiyatro Heyetini" de himayesine almış, heyet sosyal amaçlı birçok faaliyette yer almıştır.⁸⁷ Tiyatro kimi zaman İzmir'deki Yukarı Mahalle'nin susuzluk çeken bölgelerine su götürebilmek için,⁸⁸ bazen de bir karakolun inşası için temsiller vermiştir.⁸⁹ İzmir'in şu anda bilinen ilk Türk tiyatro topluluğu olan "*Sabne-i Bedayi-i Milli Tiyatro Heyeti*" 1911 yılından sonra yardıma muhtaç okullar ile Dar-ül aceze yararına oyunlar oynamıştır.⁹⁰

1914 yılına gelindiğinde bile bir sanat gösterisinin nasıl izlenmesi gerektiği konusunda bilgisizlik, kültürel eksiklik Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi İzmir'de de had safhadaydı. 1913 yılı Haziran ayında "*Beyhanı*" denilen tiyatroya da müşterilerden biri sahne de bir kızın yüzüne taş atarak parçalamıştı. Yine Keçecilerdeki tiyatro da seyirci oyunu beğenmediğinden sahneyi taş yağmuruna tutmuştu. Bazen tiyatroların cami yakınlarında kurulması da sorunlar yaratmaktaydı. Bir tarafta ezan okunurken, bir taraftan da tiyatrodan müzik sesleri yükselirdi. Bu karmaşanın önü bir türlü alınamadığından arbede kaçınılmaz hale geliyordu. Anadolu Gazetesi'nde bu durumun "*milli ve dini hisleri zedelediği*" belirterek ilgililerin dikkatini çekip gerekli önlemlerin alınmasını isteyen yazılar yazmıştır.⁹¹

Tiyatroların İzmir'in sosyo-kültürel yaşamına kazandırdığı hareketlilik tutucu çevreleri bu aktivitelere karşı tepkisel davranışlara itti. Nitekim kentteki bağnaz unsurlar belediyeyi de yanlarına alarak, 1913 yılında tiyatrolara karşı adeta savaş açmışlardı. İlginç bir şekilde yerel basında belediyenin yanında bir tutum takınmıştır. Aslında tiyatrolarda ki olumsuzlukları ilk dile getiren de yine

⁸⁵ *Abenk*, 30 Kanun-i Sani 1908.

⁸⁶ *Abenk*, 30 Kanun-i Sani 1914.

⁸⁷ Nazım H. Polat, *Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti*, Ankara 1991, s.89 "... Heyet 21 Nisan 1914 tarihinde yayınladığı ilanla bu himayeden vazgeçmiştir..." *Abenk* 21 Nisan 1914.

⁸⁸ *Anadolu*, 19 Şubat 1914.

⁸⁹ Karşıyaka karakolunun inşa masrafı için hanımlara mahsus "Akif Bey", beylere de "Sultan Mahmut" piyesleri gösterilmiştir. *Anadolu*, 9 Kanun-ı Sani 1914.

⁹⁰ *Abenk*, 14 Eylül 1911.

⁹¹ *Anadolu*, 12 Haziran 1909.

şehirden çıkan gazeteler olmuştur. Öyle ki 1913 yılı Haziran ayında İzmir'de bulunan tiyatrolarda bazı fenalıkların olduğu gazetelerde dile getirilmiş, görevlilerin dikkati çekilmişti. Bunun üzerine harekete geçen belediye tiyatroların sıhhat-i umumiye noktasından kapatılmalarını uygun görerek karar gereği tiyatroların kapılarına kilit vurulmuştu. Tiyatrocular epey çırpındılar. Karar aleyhine valilik dâhil bazı önemli makamlara müracaat ettiler. Sanatlarını icra etmeleri için izin istediler. Fakat başarılı olamadılar. Tartışmalar ise kültürel sevgiden uzaklaşıp ahlak boyutuna dayanmıştı. Bu didişme sırasında Anadolu Gazetesi'nde yer alan değerlendirme çok enteresandı. Gazete'de ki bir yazıda “...memleketin ahlakının bu gibi müesseselerce bozulmamasına özen gösterilmesi...”⁹² istenirken, bu konuda uzun uzadıya pek çok makale yayınlandı. II. Meşrutiyetin ilanı ile özgür bir ortam bulan tiyatro 1914 yılına gelindiğinde tutucu çevrelerin dayanılmaz baskıları sonucu artık memleketin ahlakını bozan bir kurumdu.

Sonuç:

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in yarattığı özgürlük ortamında tiyatro yaşamında da ciddi bir canlanma görülür. Daha XIX. yüzyılın ilk yarısında azınlıkların girişimleriyle önemli sanat aktivitelerinin gerçekleştirildiği bir kent olan İzmir'de bu canlılığa paralel olarak dönemin önemli tiyatro topluluklarının yanında amatör oyuncularının da katkılarıyla tiyatro adeta yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet döneminde İstanbul'dan sonra en yoğun tiyatro faaliyeti İzmir'de kendini göstermiştir. 1908–1914 yılları arasında İzmir'de pek çok tiyatro topluluğunun kurulduğu görülmüştür. 1915 yılına kadar oldukça aktif görünen İzmirli Heveskârların (Amatör tiyatrocuların) faaliyetleri 1916 yılından itibaren gittikçe azalmaktadır. İzmir basınında 1916 yılı sonlarında ve 1917 yılı başlarında ki birkaç haber dışında, 1916- 1918 arasında tiyatro yaşamının İzmir'de durakladığını söyleyebiliriz. I. Dünya Savaşı'nın iyice şiddetlendiği ve savaş koşullarının yıkıcı etkilerinin hissedildiği bu yıllar İzmir'de sahne yaşamına da büyük darbe vurmuştur.

---

⁹² *Anadolu*, 30 Haziran 1913.

Kaynakça**Gazeteler ve Dergiler**

<i>Abenk</i>	(İzmir)
<i>Anadolu</i>	(İzmir)
<i>Hizmet</i>	(Hizmet)
<i>Hürriyet</i>	(İstanbul)
<i>İttihat</i>	(İzmir)
<i>Köylü</i>	(İzmir)
<i>Türk Kültürü</i>	(İstanbul)
<i>Türk Yurdu</i>	(İstanbul)
<i>Yeni Hayat</i>	(İstanbul)

Kitap ve Makaleler

- Ahmet Fehim Efendi'nin Hatıraları*, (Yay. Haz. H.K.Alpman), İstanbul 1977, Tercüman 1001 Temel Eser.
- Aksoy, Yaşar, *Kaf Sin Kaf Tarihi*, İzmir 1988.
- And, Metin, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu (1908–1923)*, Ankara 1971.
- And, Metin, “İzmir Kenti Geçen Yüzyılda Ülkemizin Başlıca Sanat, Kültür ve Tiyatro Merkezlerinden Biriydi”, *Milliyet Sanat Dergisi*, 27 Şubat 1978, s. 266.
- Ankan, Zeki, “II. Meşrutiyet Döneminde İzmir (1908–1918)”, *Üç İzmir*, İstanbul 1992, Yapı Kredi Yayınları.
- Atay, Çınar, *İzmir'in İzmir'i*, İzmir 1993.
- Baran, Tülay Alim, “Balkan Savaşından Sonra İzmir'de Rumların Göç Hazırlığı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6–7, s. 169–181.
- Beyru, Rauf, *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*, İstanbul;2000, Literatür Yayınları.
- Bora, Siren, *İzmir Sancağında Rumlar (1908–1922)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir;1988.
- Bora, Siren, “II. Meşrutiyetin İlanı Ve İzmir Rumları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2, s. 289–306.
- Bora, Siren, *İzmir Yabudileri Tarihi (1908–1922)*, İstanbul;1995, Gözlem Yayıncılık.
- Dursun, Kamil *İzmir Hatıraları* (Yay. Haz: Ünal Şenel) İzmir;1994, Akademi Kitabevi.
- Ege Tecim ve Endüstri Büyük Kalanuzu*, İzmir;1937.
- Genç, Nuri, “İzmir'in Canlı Tiyatro Tarihi?”, *Tiyatro Dergisi*, Ekim 1948, s. 5–14.
- Gündem, Naci, *Günler Boyunca İzmir*, İzmir 1953, İhsan Gümüşayak Matbaası.
- Gündemir, Şeniz, *II. Meşrutiyet'in İlanı ve İzmir Basınındaki Yankıları*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Bitirme Tezi, İzmir 1988.
- Güneş, Günver, *İzmir Türk Ocağı Faaliyetleri (1923–1931)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990.
- Güneş, Günver, “Tiyatro Heveskaran Reisi Sami Bey'in Hatıraları”, *İzmir Kent Kültürü Dergisi*, 6, s. 102–107.
- Hüseyin Rıfat, *Aydın Vilayeti 1330 Senesi Maliyesi Ticaret Rehberi*, İzmir 1914.
- Huyugüzel, Ömer Faruk, *İzmir'de İlk Tiyatro Faaliyetleri Ve Sultan Abdülhamit Devrinde Tiyatro Hayatı*, İzmir 1992.

- Huyugüzel, Ömer Faruk, *İzmir'de Edebiyat Ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, İzmir; 2004.
- Kaygusuz, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İzmir; 1955, İhsan Gümüşayak Matbaası.
- Mehmetefendioğlu, Ahmet: *Rahmi Arslan Yaşamı Ve İzmir Valiliği*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir; 1990.
- Nutku, Özdemir, *Dar'ül Bedayi'nin Elli Yılı*, Ankara; 1969.
- Parlak, Türkmen, *Yeni Asır'ın İzmir Yılları*, İzmir 1992.
- Polat, H. Nazım, *Müdafa-ı Milliye Cemiyeti*, Ankara; 1991, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Serçe, Erkan, “ İstatistiklerle İzmir (1917–1918), *Kebikeç*, 4,s.159–174.
- Serçe, Erkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868–1945)*, İzmir;1998, Dokuz Eylül Yayınları.
- Sevinçli, Eftal, *İzmir'de Tiyatro*, İzmir;1994.
- Solomonides, Hristo Sokrates: *İzmir'de Tiyatro (1657-1922)*, Atina;1954.(Yunanca)
- Sürgevil, Sabri, *İttihat Ve Terakki'nin İzmir Politikası (1914–1918)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir;1984.
- Tansel, F. Abdullah, “Fuat Köprülünün Türk Ocaklılarla İzmir Seyahati Ve Temsil Edilen Manzum Tiyatro”, *Türk Kültürü*, 92, s.516–521.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, *Siyasal Amlar*, İstanbul;1976.
- Zobu, Vasfi Rıza, *O Günden Bu Güne Amlar*, İstanbul; 1977, Milliyet Yayınları.